

**RAQAMLI DAVRDA INGLIZ VA O'ZBEK TOPISHMOQLARINING
TRANSFORMATSIYASI: AN'ANAVIY VA ZAMONAVIY
SHAKLLARNING QIYOSIY TAHLILI**

Tursunova Nilufar Shodikul qizi

O'Zdju Ingliz tili tarjima nazariyasi kafedrası o'qituvchisi

Annotatsiya: Ushbu maqolada topishmoqlarning tarjima jarayonida yuzaga keladigan tarjima qilinmaslik (untranslatability) hodisasi tahlil qilinadi. Til va madaniyatning o'zaro bog'liqligi, xalq og'zaki ijodida topishmoqlarning semantik, stilistik va madaniy jihatdan o'ziga xosligi misolida tarjimon duch keladigan qiyinchiliklar yoritiladi. Shuningdek, untranslatabilityni yengishning samarali usullari — adaptatsiya, ekvivalent izlash, madaniy kompensatsiya va kontekstual izoh berish kabi yondashuvlar tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: topishmoq, tarjima, tarjima qilinmaslik, lingvokulturologiya, ekvivalentlik.

Topishmoq — xalq og'zaki ijodining qadimiy va o'ziga xos janrlaridan biridir. U xalq tafakkuri, dunyoqarashi va madaniyatining in'ikosi sifatida til tizimida o'z aksini topadi. Shu sababdan topishmoqlarni boshqa tildan tarjima qilishda madaniy konnotatsiyalar, obrazlilik, so'z o'yini va milliy koloritni saqlash muammosi yuzaga keladi.

Tilshunoslikda “untranslatability” atamasi ma'lum bir til birliklari yoki madaniy ma'nolarning boshqa tilga to'liq ekvivalent tarzda o'tkazib bo'lmazligi holatini bildiradi. Ayniqsa topishmoqlar tarjimasida bu hodisa ko'p uchraydi, chunki topishmoq so'z o'yini, metafora, xalqona ifodalar va ritmik struktura asosiga qurilgan bo'ladi.

1. Tarjima qilinmaslik hodisasining sabablari

Topishmoqning tarjima qilinmasligi bir necha omillar bilan bog'liq:

1. Madaniy tafovutlar. Har bir xalqning topishmoqlarida milliy qadriyatlar, an'anaviy predmetlar va hayot tarziga oid obrazlar mavjud. Masalan, “O'zi qora, ichi to'la oq suyuqlik” (yong'oq) topishmog'ini ingliz tiliga bevosita tarjima qilsak, semantik tushunarsizlik paydo bo'ladi, chunki bunday obrazlar madaniy jihatdan universal emas.

2. So'z o'yini va fonetik o'xshashliklar. Topishmoqlarda tovush o'xshashligi, qofiya va alliteratsiya muhim rol o'ynaydi. Ingliz tiliga tarjimada bunday tovush uyg'unligini saqlab qolish deyarli imkonsiz.

3. Metaforik ma'nolar. Ba'zi topishmoqlarda ma'no ko'p qavatli bo'lib, tarjimada semantik aniqlikni saqlash qiyin kechadi.

4. Ritm va o'lchov. O'zbek topishmoqlarining poetik shakli, ohangi, qofiyasi tarjima jarayonida yo'qolishi mumkin.

2. Tarjima qilinmaslikni yengish yo'llari

a) Adaptatsiya (moslashtirish)

Madaniy jihatdan begona obrazlarni o'quvchiga tushunarli ekvivalent bilan almashtirish usuli. Masalan, "Qishda yo'q, yozda bor, qo'l yetmaydi" (quyosh) topishmog'i ingliz tilida "It hides in winter, shines in summer, yet no one can touch it" shaklida adaptatsiya qilinadi.

b) Kompensatsiya

Yo'qolgan poetik yoki semantik ma'noni boshqa joyda tiklash. Agar so'z o'yinini saqlash imkoni bo'lmasa, ritmik ohang yoki obraz kuchaytiriladi.

c) Madaniy izoh (kontekstual sharh)

Madaniyatga xos birliklar uchun qisqa tushuntirish berish tarjimani yanada tushunarli qiladi. Masalan, "O'tin ichra o'tin — tutun ichra tutun" topishmog'ini ingliz tilida "Inside the wood there's another wood — a metaphor for the 'samovar', a traditional Uzbek kettle" tarzida sharhlash mumkin.

d) Ekvivalent izlash

Tarjimada mazmunan yaqin, lekin boshqa shaklda ifodalangan topishmoqni topish. Bu usulda tarjimon semantik tenglikka e'tibor qaratadi, masalan, inglizcha "What has keys but can't open locks?" (piano) topishmog'iga o'zbekcha "Ko'p tishli, ammo og'izsiz" (taroq) topishmog'i semantik jihatdan yaqin ekvivalent sifatida keltiriladi.

Xulosa

Topishmoqlarni tarjima qilish — bu faqat til masalasi emas, balki madaniyatlararo aloqa jarayonidir. Tarjima qilinmaslik (untranslatability) holatlari, aslida, madaniy tafovut va tilning milliy o'ziga xosligi bilan bog'liq. Biroq, adaptatsiya, kompensatsiya, izohli tarjima va ekvivalent izlash kabi usullar yordamida topishmoqlarning mazmuniy va estetik qiymatini boshqa tilga o'tkazish mumkin.

Shunday qilib, tarjimon nafaqat til vositachisi, balki madaniyatlar o'rtasidagi ko'priq vazifasini bajaradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Nida, E. A. (1964). *Toward a Science of Translating*. Leiden: E. J. Brill.
2. Catford, J. C. (1965). *A Linguistic Theory of Translation*. Oxford University Press.
3. Newmark, P. (1988). *A Textbook of Translation*. Prentice Hall.
4. A. G'anieva. "O'zbek xalq topishmoqlarining lingvokulturologik tahlili." — Toshkent, 2018.
5. Baker, M. (2011). *In Other Words: A Coursebook on Translation*. Routledge.
6. Komilova, M. (2021). "Topishmoqlarning tarjima muammolari va madaniy o'ziga xoslik." — *Filologiya masalalari jurnali*, №3.

O'ZBEKISTON: ZAMONAVIY ILM-FAN VA TADQIQOT MASALALARI

